

Eyüp Baş vd. (ed.) *Eşsiz Rehber Hazreti Muhammed ve Asr-ı Saâdet -Konulu Siyer-*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2025. 3 c.ISBN (takım): 978-625-435-986-6

Bünyamin Erul^{ID}

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye / Ankara University, Faculty of Divinity, Türkiye

Giriş

Temel kuruluş amaçlarından biri toplumu sahih bilgilerle aydınlatmak olan Diyanet İşleri Başkanlığı, kuruluşundan günümüze pek çok eser neşretmiş, bu çerçevede Hz. Peygamber'in hayatı hakkında da farklı hacim ve seviyelerde birçok kitap yayınlamıştır. Bunlardan bir kısmı telif iken, bazıları farklı dillerden tercüme edilmiş, bazıları da çocuklara dönük olarak hazırlanmıştır. Merhum İbrahim Sarıçam'ın *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (2002), Casim Avcı'nın *Hz. Muhammed'in Hayatı* (2016) ve Eyüp Baş'ın *Son Peygamber Hz. Muhammed* (2023) adlı eserleri ise akademisyenler tarafından kaleme alınan siyer çalışmalarıdır.¹

Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı, son yıllarda ülkemizdeki akademisyenlerin katkılarıyla üç değerli projeyi gerçekleştirmiş ve halkın istifadesine sunmuştur:

- 1 Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Hz. Peygamber'in hayatına dair 1955'ten bu yana yayınlanan çalışmaları şöyle sıralayabiliriz:
M. Asım Köksal, *Peygamberimiz Hz. Muhammed ve Müslümanlık*, 1955.
A. H. Berki-Osman Keskiöğlü, *Hatemü'l-Enbiya Hz. Muhammed*, 1959.
Şinasi Siber, *Eski ve Yeni Ahidde Hz. Muhammed*, 1960.
M. Asım Köksal (trc.), *Muhammed Aleyhisselamin Peygamberliği*, 1967.
Ömer Rıza Doğrul, *Hz. Muhammed ve Kur'an-ı Kerim*, 1967.
Osman Keskiöğlü, *Siyer-i Nebî*, 1972.
İrfan Yücel, *Peygamberimizin Hayatı*, 1982.
Macit Yaraşoğlu, *Varakanın Müjdesi*, 1998.
Komisyon, *Peygamberimi Öğreniyorum*, 2005.
Komisyon, *Peygamberim*, 2007.
Pervin Ayşe Yaşa, *En Güzel Örnek Peygamber*, 2008.
Hatice Uğur, *Peygamberimizin Yıldızı*, 2012.
Kolektif, *Alemlere Rahmet Hz. Muhammed*, 2013.
Sezai Çelik, *Bulmacalarla Siyer-i Nebi*, 2018.
Kudret Ayşe Yılmaz, *Ay Işyınca*, 2019.
Esra Erken Güney, *Alemlere Rahmet Son Peygamber Hz. Muhammed*, 2020.
Elif Erdem, *Allah'ın Son Elçisi Hz. Muhammed*, 2022.
Hilal Lekesiz, *Örneğimiz Peygamberimiz 1-4*, 2023.
Sümeyye Ata - Tuba Cedik, *Siyer Yolculuğu*, 2024.

Sorumlu yazar: Bünyamin Erul
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
E-mail: berul@ankara.edu.tr

ROR ID: ror.org/01wntqw50

Atıf bilgisi:

Erul, Bünyamin. "Eyüp Baş vd. (ed.) *Eşsiz Rehber Hazreti Muhammed ve Asr-ı Saâdet -Konulu Siyer-*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2025. 3 c. ISBN (takım): 978-625-435-986-6." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 67:1 (2026): 463-476.

Bunlardan ilki, 2006 yılının Ocak ayında başlayan “Konulu Hadis Projesi” olup, hadislerin hadislerle yorumu amacıyla 87 akademisyen tarafından kaleme alınan ve 2011 yılında 7 cilt olarak basılan ve şu ana kadar birçok dile de çevrilen *Hadislerle İslam* adlı çalışmadır.²

İkincisi, “Konulu Tefsir Projesi” olup, 138 akademisyen tarafından hazırlanan *Hayat Rehberi Kur’an Konulu Tefsir* adlı eserdir. 14.07.2015 tarihinde başlamış olan proje 15.09.2021 tarihinde tamamlanmış ve 5 cilt olarak yayımlanmıştır.

Üçüncüsü ise “Konulu Siyer Projesi”dir.

Bu yazıda Diyanet İşleri Başkanlığı’nın, en son neşrettiği *Eşsiz Rehber Hazreti Muhammed ve Asr-ı Saâdet –Konulu Siyer-* adlı çalışma değerlendirilecek, ancak yalnızca Hz. Peygamber’in hayatının ele alındığı bölüm kritik edilerek sonraki baskılar için katkı sunulmaya çalışılacaktır.

1. Eserin Kısa Tanıtımı

2021 Mart ayında başlayan bu proje, *Eşsiz Rehber Hazreti Muhammed ve Asr-ı Saâdet –Konulu Siyer-* başlığı altında büyük boy üç cilt halinde Ağustos 2025 tarihinde ilk baskıyı yapmıştır. 624 sayfalık 1. Cilt, o günkü Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Erbaş’ın Takdim yazısı ile başlamakta, ardından aralarında farklı branşlardan hocaların da bulunduğu 85 kişiden oluşan akademik heyetin kısa biyografileri alfabetik sıraya göre verilmektedir. Eserde Editörler Kurulu’nca kaleme alınan “Ön Söz”den sonra uzunca bir “Giriş” yer almaktadır.

Giriş bölümünde sırasıyla “Siyer İlmi: Anlam ve Değeri, Siyer Yazıcılığı ve Tarihî Gelişimi, Siyerin Doğru Yorumlanmasında Farklı Disiplinlerin Katkısı” ana başlıkları altında siyer yazıcılığına dair önemli bilgiler verilmektedir. Son olarak da “Ana Hatlarıyla Konulu Siyer Projesi” başlığı altında proje hakkında genel bilgiler paylaşılmaktadır. Bütün bu takdim ve girişlerden sonra Hz. Muhammed’in hayatına başlamadan evvel, “İslam Öncesi Dünya” başlığı altında kadim medeniyet havzaları, İslam öncesi medeniyetler, dinler ve inançlar hakkında ansiklopedik bilgiler verilmiş (1:73-112); daha sonra da “İslam’ın Doğduğu Coğrafya: Arap Yarımadası” başlığı altında da coğrafya, iklim, bitki örtüsü, bölgede kurulan devletler, şehirler, sosyal yapı ve kabile geleneği, iktisadi yapı, kültürel unsurlar, dini hayat gibi önemli konulardan genişçe söz edilmiştir (1:113-149).

Eserin Siyer kısmı 3. 4. ve 5. olmak üzere toplam 3 bölümden oluşmaktadır. Son iki bölüm ise Hz. Peygamber’in şahsiyetine ayrılmaktadır. Toplam 3 ciltten oluşan eserin her cildindeki bölüm başlıkları şöyledir:

BİRİNCİ CİLT

Hız. Muhammed’in Hayatı –İslam Öncesi Dünya- (1:73-112)

Hız. Muhammed’in Hayatı –İslam’ın Doğduğu Coğrafya: Arap Yarımadası- (1:113-149)

Hız. Muhammed’in Hayatı – Hız. Muhammed’in Peygamberlik Öncesi Hayatı- (:150-173)

Hız. Muhammed’in Hayatı –Hız. Muhammed’in Peygamberliği ve İslam’a Davetin Mekke Dönemi (1:174-233)

Hız. Muhammed’in Hayatı –Hız. Muhammed’in İslam’a Davetinde Medine Dönemi (1:234-404)

Hız. Peygamber’in Şahsiyet ve Örnekliliği –Kişisel Özellikleri- (1:405-482)

Hız. Peygamber’in Şahsiyet ve Örnekliliği –Ahlâkî Özellikleri- (1:483-601)

İKİNCİ CİLT

Asr-ı Saâdetde İnanç, İbadet ve Ahlâk (2:10-203)

Asr-ı Saâdetde Birey, Aile ve Toplum (2:204-377)

Asr-ı Saâdetde Çevre (2:378-433)

Asr-ı Saâdetde Sağlık ve Tıp (2:442-517)

ÜÇÜNCÜ CİLT

Asr-ı Saâdetde Siyaset ve Yönetim, (3:10-131)

Asr-ı Saâdetde Ekonomi ve Çalışma Hayatı (3:132-237)

2 Geniş bilgi ve değerlendirmeler için bkz. Ferhat Gökçe vd. (ed.), *Cumhuriyet’in 100. Yılında Türkiye Hadisçiliği*, 331-431.

Asr-ı Saâdetde İlim, Kültür ve Sanat (3:238-329)

Asr-ı Saâdetde Gündelik Hayat (3:330-478)

KAYNAKLAR (3: 630-664)

Modern dönemlerde değişen tasavvurlar, birçok konuda olduğu gibi, peygamber tasavvurunu da doğrudan etkilemiştir. Bu çerçevede başta oryantalistler ile modernistlerin yayınları ve iddialarının yanı sıra bu konuda yapılan akademik çalışmalar ve ortaya konulan çeşitli iddialar ve eleştiriler, ayrıca Hz. Peygamber ile ilgili muhtelif görsel yayınlar, birçok konunun tartışılmasına ve yeniden incelenmesine sebep olmuştur. Dahası bu tür tartışmalar ve eleştiriler, başta gençler olmak üzere halkın peygamber algısını olumsuz etkilemiş; hatta bu etki, gençlerin deist, hatta ateist olmasına varacak kadar tehlikeli bir hal almaya başlamıştır.³

İşte modern zamanlarda ortaya çıkan bu gelişmeler, birçok yazar ve kurumu yeniden daha sahih, daha makul ve makbul siyer arayışlarına sevk etmiştir. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı'nın "Konulu Siyer Projesi"ni de böyle bir amaçla gerçekleştirdiği eserin girişinde şöyle ifade edilmiştir:⁴

Son Peygamber'in (sas) hayatını sağlam kaynaklara dayalı olarak, anlaşılır bir tarzda ve bütüncül bir yaklaşımla ele alarak insanlığın istifadesine sunmak (1:34).

Sevgili peygamberimizin hayatı hakkında tarihsel süreçte ortaya konulan farklı türdeki eserlerin ilmi veriler ışığında ve disiplinler arası işbirliği içerisinde değerlendirilmesi, sonrasında ise onun örnek hayatının ve tevhid mücadelesinin güncel bir sunumla yeniden telif edilmesine ilişkin içerik oluşturulması, projenin temel amacı oldu. Bu sebeple eserde önce Hz. Peygamber'in (sas) hayatı bütün safhalarıyla ortaya konuldu, ardından Asr-ı saâdet yılları 200 kadar tematik başlıkla her açıdan ele alınmaya çalışıldı. Proje, disiplinler arası bir yaklaşımla yürütülerek İslami ilimlerin yanı sıra arkeoloji, coğrafya, sosyoloji, psikoloji, dilbilim, tarih, edebiyat, iletişim ve güzel sanatlar gibi alanlardan uzmanların katkısıyla şekillendi (1:34).

Elinizdeki eser, onun öğretilerinin adım adım izlenmesini sağlayarak bu öğretilerdeki sabitelere dayalı bir yaşam tarzı inşa etmeyi teklif etmektedir. Ülkemizdeki İslam tarihi akademisyenlerinin birikimini ortak bir gayede buluşturup dünyaya yansıtmayı amaçlayan eser, İslam dünyasında kurumsal anlamda ortaya konmuş örnek bir Konulu Siyer çalışması olma özelliğini taşımaktadır (1:35).

2. Eserin Olumlu Tarafları

Öncelikle eserin 85 akademisyenden oluşan geniş bir komisyonca hazırlanması, bu süreçte farklı branşlardaki bazı uzmanlardan yararlanılması önemli ve olumlu bir husustur. Zira özellikle günümüzde disiplinlerarası iş birliği, çalışılan konuların farklı branşlar tarafından da ele alınması belli ölçüde bir zenginlik sağlamaktadır. Ayrıca akademik terbiye, en azından konuları ele alırken metodik, sistematik ve analitik bir şekilde ele almayı gerektirmektedir.

Eserde kullanılan dil ve üslup başarılıdır. Akıcı, anlaşılır bir Türkçe kullanılmış, Hz. Peygamber'i en uygun bir üslup ile anlatma ve takdim etme gayreti içerisine girilmiştir.

Eserde olumlu görülen bir başka husus da belli konularda detaylı isim listelerinin verilmesidir. Bu bazen hicret edenlerin, bazen bey'at edenlerin, bazen bir savaşta şehit düşenlerin listeleridir ve oldukça faydalıdır (Uhud: 1:296; Hendek: 1:314; Bedir: 1:297).

Eserin belki de en farklı yanı içerisinde ele alınan konularla ilgili bol miktarda görsel malzeme kullanılmasıdır. Çeşitli kalemler tarafından üretilmiş hat levhaları, minyatürler, çizimler, haritalar, fotoğraflar, esere zenginlik katmıştır. Ancak kullanılan malzemenin biraz fazla olması, birçoğunun tam sayfayı kaplayacak hacimde büyük olması burada eleştirilebilir. Mesela Veda Haccı bahsinde, Veda Hutbesi'nin iki hat tablosunda yansıtılması

3 Nitekim yine Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülen ve yakında basılacak olan "İslam Karşıtı Söylem ve İddialara Reddiyeler" (İKSİR) bir başka projede Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili birçok konu yer almaktadır.

4 Alıntılardaki vurgular bize aittir.

böyledir ve birisi zaittir. Tasarımda bir iki sayfayı kaplayan bu tabloların cümleleri kesmeleri, metnin akışını bozmaları da bir eksikliklerdir.

3. Eserin Sorunlu Tarafları

Her halükarda emek mahsulü olan bu kıymetli eserin yöntem, kaynak ve içeriğe dair birtakım sorunlu tarafları da vardır ki burada o hususlar üzerinde duracağız.

3.1. Yöntem Sorunu

Eserde görülen en büyük eksiklik, öncesinde yeterli bir yöntem bilgisinin verilmemesidir. Girişte üsluba ve yönteme dair verilen bilgiler sınırlı ve yetersizdir (1:69-71). Aslında eserin başında kaynaklardan yararlanmada temel esaslar, rivayetleri kabul veya redde temel kriterler, rivayetlerden nasıl yararlanılacağına dair metodik bir mukaddime olmalıydı. Burada akademik bir bakış ile siyer, meğazi ve tarih rivayetlerinin mahiyetine dair tatminkar bilgiler verilmeliydi. Klasik eserlerde aynı hadis ve hâdisenin neden farklı anlatımlarla geldiği, bunları değerlendirirken tercih sebep ve yöntemlerinin neler olduğu üzerinde akademik bir titizlikle durulmalı ve eser boyunca da bu, kararlılıkla uygulanmalıydı. Oysa bu kitapta, klasik siyer kaynaklarında yer aldığı halde sıhhati ve sübutu tartışmalı olan birçok rivayete hiç atıfta bulunulmadığı gibi ilgili konular kitaba dahi alınmamıştır.

Her ne kadar “sağlam kaynaklara dayalı olarak” denilmişse de, sağlam kaynakların neler olduğu verilmediği gibi, sağlamlık ölçüsünün neler olduğu da belirtilmemiştir. Kaldı ki, sağlam kaynaklarda yer alan birçok sorunlu veya tartışılan rivayetler alındıysa niçin alındığı, göz ardı edildiyse niçin alınmadığı da izah edilmemiş; onların sahit, zayıf veya uydurma olduklarına da değinilmemiştir. Şayet bir müellif, sadece Kur’an’a dayalı bir siyer yazacak olsa ve ayetlere muhalif düşen rivayetleri almayacağını bir prensip olarak belirlese, en azından kendi içerisinde tutarlı olabilir. Ancak İslam Tarihi kaynaklarından yararlanan tarihçi hocalarımızın, bu kaynakların birçokunda nakledilen çeşitli rivayetleri ihmal etmeleri, görmezlikten gelmeleri kanaatimizce tutarlı değildir.

Eserin Giriş kısmında “Siyer Bilgisini Yeniden Yorumlama ve Sunma Çabaları (19. Yüzyıl ve Sonrası)” başlığı altında şu önemli tespitlere yer verilmiştir:

Bu yazarlar şarkiyatçıların etkisiyle siyer kaynaklarını sorgulamaya ve pozitivist tarih anlayışıyla değerlendirerek “güvenilmez” olarak yaftalayıp reddetmeye yöneldi. Temel kaynakların yerine ise daha güvenilir kabul ettikleri şarkiyatçıların çalışmalarına başvurmayı yeğlediler. Klasik siyer eserlerinde takip edilen usulü terk ederek yeni bir usul ve muhtevayla yazdılar. Böylece modern yaşayışla uyumlu yeni bir peygamber anlayışı oluşturmayı amaçladılar (1:58).

Bu dönemde kaleme alınan eserlerde çoğunlukla Hz. Peygamber’i, şarkiyatçıların övdüğü unsurlarla tasvir etme ve onların eleştirdiği unsurları görmezlikten gelme veya “uydurulmuş” diyerek reddetme yoluna gidildi. Dolayısıyla onu, içine doğduğu toplumun ihtiyaçları ve dayatmaları sonucu ortaya çıkmış ve dehası sayesinde şartların olgunlaşmasıyla başarıya ulaşmış inandığı dini yaymış tarihsel bir kişi, dönemin siyasi ve toplumsal şartlarını iyi değerlendirdiği için başarılı olmuş bir yönetici ve komutan olarak tasvir ederken Allah’tan vahiy alan bir peygamber olduğu gerçeği hasıraltı edildi. Bu anlayışa uymayan rivayetler, bilhassa dönemin bilim anlayışıyla açıklanamayan mucize haberleri reddedildi (1:58).

Oldukça yerinde olan yukarıdaki eleştirilerin, aslında bu eser için de geçerli olduğu söylenebilir. Zira Hz. Peygamber’in hayatını anlatan en erken klasik siyer kaynaklarında yer alan bazı konular bu çalışmada yer almamaktadır. Söz gelimi Hz. Peygamber’in sünnetli ve göbeği kesik doğmasına, doğumunda ortaya çıktığı söylenen harikulade hâdiselere hiç yer verilmediği gibi, onun sütannesinin yanındayken göğsünün yarılması yani “şakku’ş-şadr” hadisesi, Suriye yolculuğu ve Rahip Bahîra’nın onun hakkında söyledikleri bu eserde geçmemektedir. Keza, Hz. Muhammed’in risalet öncesi hayatı anlatılırken onun gençlik yıllarında ücret karşılığı sürü otlattığından da söz edilmemiştir.⁵ Oysa çoğu İslam tarihçisi olan 85 akademisyen tarafından hazırlanan böyle bir eserde, hemen her klasik siyer kitabında sayfalarca yer alan bu rivayetler göz ardı edilmemeliydi. En azından giriş kısmında bu tür rivayetlere dair takınacakları tavrı, izleyecekleri yöntemi açıkça söyleyebilirlerdi. Onlarca rivayeti görmezlikten gelmek yahut yok saymak akademik bir tavır olamazdı. En azından klasik

5 Sadece Hz. Peygamber’in şahsiyetinden bahsedilen kısımlarda onun çobanlık yaptığı bilgisi verilmiştir (1:437, 476).

kaynaklarda bulunan bu tür rivayetlere işaret ettikten sonra o hususlardaki tartışmalar için ilgili akademik çalışmalara atıf yapmakla yetinilebilirdi.⁶

“Ana Hatlarıyla Konulu Siyer Projesi” başlığı altında projenin amacı, hedef kitlesi, dili, üslubu vb. konularda bazı bilgiler verilmiştir. Bu kısımda dile getirilen birkaç hususu şöyle alıntılayabiliriz:

Elinizdeki eser, Resûl-i Ekrem’in modelliğinin bu çağın idrakine sunulmasını tarihi bir görev addeden bir anlayışın ilham ettiği sorumluluk duygusuyla kaleme alınmıştır (1:69).

Eserde ihtilafli konulara girilmemiş, tartışmalı mevzulardan ve popülist tartışmalardan özenle kaçınılarak genel kabul görmüş yaklaşımlar benimsenmiştir (1:69).

... hem akademik camianın arayışlarına cevap vermesi hem de genel okura hitap etmesi amaçlanmıştır (1:69).

... siyerin ve asr-ı saadet döneminin şimdici bir yaklaşımla ele alınmasından ve bugünün dünyasına indirgenmesinden özenle kaçınılmıştır. Onu bugüne getirmekten ziyade çağının içinde anlamlandırma yönünde bir gayret gösterilmiştir (1:69).

Dönemin muasır kaynağı sayılabilecek Kur’an-ı Kerim’in Hz. Peygamber’in hayatını inşa etmede oynadığı mühim rolün farkında olarak eserde ayetlerden, tefsir ve hadis literatüründen bolca istifade edilmiştir. Hatta her konunun Kur’ânî bağlamının doğru bir şekilde ortaya konması için tefsir ve hadis bilim dallarındaki akademisyenlerin projeye bir süre fiilî katkı sunmaları temin edilmiştir (1:69).

Geniş bir kaynak ve araştırmadan beslenerek kaleme alınan bu çalışmada, dipnotların gösterimi konusunda oldukça hassas davranılmıştır. Okuyucunun alanın literatürünü ve aktarılan bilgilerin kaynaklarını görmesi önemsenmiş, ancak dipnotların yorucu bir yoğunlukta olmaması için bir sınırlamaya gidilmiştir. Bu doğrultuda bir dipnotta üç kaynak ve iki araştırmanın üzerinde atıf verilmemesi ilkesi benimsenmiştir (1:69).

Bu nedenle eserin uluslararası mecralara taşınarak daha geniş bir okur kitlesine ulaşması için farklı dillerde de neşredilmesi planlanmaktadır (1:69).

Yukarıdaki “genel kabul görmüş yaklaşımlar benimsenmiştir” ifadesiyle, temel siyer kitaplarında geçmesinin mi, yediden yetmişe herkesin bilmesinin mi, akademisyenlerce kabul edilmiş olmasının mı kastedildiği belirtilmeliydi. Şayet böyle ise sözgelimi klasik kaynaklarda geçen Hz. Peygamber’in doğumunda gerçekleştiği nakledilen olaylara dair rivayetler atlanmamalıydı.

3.2. Kaynak Sorunu

Eserde görülen en önemli problemlerden bir tanesi de, kaynakların kullanımına dair sorunlardır. Kaynak kullanımı ile ilgili bu sorunları Kur’an, hadis, siyer ve modern kaynakların kullanımı şeklinde sıralayabiliriz.

3.2.1. Kur’an’ın Kaynak Olarak Yeterince Kullanılmaması

23 senelik risalet süresince peyderpey inen vahiyler, Hz. Peygamber’in hayatının birçok yönünü ana hatlarıyla resmetmektedir. Bu nedendir ki Kur’an-ı Kerim, siyerin en temel kaynağıdır. Nitekim İbn Hişâm’ın (ö. 218/833) *es-Sîretu’n-Nebeviyye* adlı eseri, baştan sona her konuda inen ayetlerle doludur. Durum böyle olmakla birlikte çeşitli nedenlerden dolayı maalesef siyer yazıcılığında, ele alınan konularla ilgili ayet-i kerimeler bazen ihmal edilebilmektedir. Benzer bir sorun, bu çalışmada da görülmektedir.

Bedir Savaşı öncesi, Gazze’den gelen Ebū Sufyân’ın kervanını ele geçirmek üzere çıkan ve 300 kişiden oluşan sahabeden bazıları, Mekke’den gelen 1000 kişilik güçlü bir ordu ile karşılaşınca savaşmak istemediler. Kur’an’ın açık ifadesiyle “Müminlerden bir grup bunu istemiyordu. Hak ortaya çıktıktan sonra onlar, sanki göz göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi seninle tartışıyorlardı!” (8/el-Enfâl: 5-6) Yüce Rabbimizin gayet sarih ifadelerle eleştirdiği bu tutuma, genellikle siyer kitaplarında hiç işaret edilmemekte ve adeta sansürlenmektedir. Bu çalışmada ise yukarıdaki ayetlere atıfta bulunmaksızın “Bazı sahabiler tedirginliklerini dile getirdi, kervana yönelmeyi teklif etti. İstişare uzadı.” (1:274) denilerek bu husus geçiştirilmiştir. Ancak aynı surede anlatılan binlerce meleşin gönderilmesi vb. ilahi yardımların aktarımı ihmal edilmemiştir.

6 Bu tür haberler için bkz. Bünyamin Erul, “Hz. Peygamber’in Risalet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım.”

Benzer bir durum Sevr sahnesinin anlatımında da söz konusudur. Yüce Allah o sahneyi Tevbe Suresi 40. ayette, Allah'ın gerekli tedbirleri alan Kutlu Elçisi'ni "Görünmez ordularla desteklediği"ni çok net bir şekilde anlattığı halde çalışmada dipnotta 9/Tevbe: 40 ayeti verilmiş ve bu hususa sadece şu şekilde değinilmiştir:

...Rasûl-i Ekrem'e bir zarar geleceğinin endişesini taşıyan Hz. Ebû Bekir, bunu her dile getirdiğinde Yüce Nebî'nin latif üslubunda sükûnet buldu. Allah Teâlâ Resûlünü korumuş, mağara bir sığınak, gece ve gündüz bir örtü olmuş âlemlerin peygamberini muhafaza etmişti âdeta. İz sürücüler her defasında mağaranın önünde dönüyor, bakıyor ama göremiyordu (1:227).

Sevr sahnesi verilirken, öncelikle mezkûr ayet yeterince tahlil edilebilirdi. Keza, hemen herkesin bildiği mağarayı kaplayan örümcek ağı, önündeki güvercinler ve asırlar sonra kitaplara giren yılan hikayesinin sıhhat durumuna en azından dipnotta işaret edilip, bu konudaki bazı akademik çalışmalara göndermede bulunulabilirdi.

Hz. Peygamber'in dedesi Hâşim'in Gazze'ye ticaret için gittiği ve orada vefat ettiği anlatılırken, Kur'an'da açıkça zikredilen Kureyş'in yaz ve kış ticaret anlaşmalarının anlatıldığı Kureyş Suresi'ne atıfta bulunulmaması da bir eksiklik (1:152).

"Bu çağrıyı seslendirmek üzere Mekke'nin en güvenilir ismini, Muhammedü'l-Emin'i seçmiş" dedikten sonra (1:181) 6. dipnotta (68/el-Ğalem: 4) ayetine atıfta bulunulmuştur. Oysa bu ayet: "Gerçekten sen yüce bir ahlâk üzeresin" ayetidir. Bilmeyen okuyucu atıfta bulunan ayette "Muhammedü'l-emîn" adının geçtiğini sanabilecektir.

Müşriklerin Hz. Peygamber'e suikast düzenlemelerinden bahsedilirken "Cebrâil Resûl-i Ekrem'e gelerek o gece yatağında uyumamasını tembihledi." denilmekte ve dipnotta 17/el-İsrâ': 80. ayete atıfta bulunulmaktadır. Oysa bu ayette buna dair bir sarahat söz konusu değildir.

3.2.2. Hadis Kaynaklarının Yeterince Kullanılmaması

Görebildiğim kadarıyla Siyer kısmında Hadis kaynakları da yeterince kullanılmamıştır. Burada da, hadis kaynaklarına yeterli şekilde başvurulmaması, erken kaynaklara başvurulmaması, rivayetin işaret edilen kaynaktan bulunamaması gibi bazı sorunlar söz konusudur. Oysa sîret ile ilgili konuları ele alırken Hadis rivayetlerinden yeterince yararlanılması, konuların anlatımını daha da güçlendirebilir ve zenginleştirilebilir.

Örneğin, Hz. Aişe'ye atılan çirkin iftira anlatılırken, Hz. Peygamber'in konuyu mescide taşımasından ve ashabından yardım istemesinden söz edilirken, Evs ve Hazrecli sahabiler arasında yaşanan tartışma, oldukça yumuşatılarak verilmiştir (1:306). Oysa ileri gelen sahabiler birbirlerini münafık olmakla, münafıkları savunmakla suçlamış, tartışma daha da sertleşerek iki kabile ayağa kalkmış ve neredeyse birbirlerine gireceklerken Allah Rasûlü onları güçlkle sakinleştirmiştir. Bu sahne anlatılırken, Ahmed b. Hanbel ve el-Buhârî'nin naklettikleri daha detaylı "İfk hadisi"nin görülmemesi, önemli bir eksiklik.

Hz. Peygamber'in Hılfu'l-Fudûl'e katıldığı, bugün de olsa yine kabul edeceğini ifade ettiği hadise kaynak olarak el-Belâzûrî'nin (ö. 279/892-93) *Ensâbu'l-Eşrafı* verilmiştir (1:164, 1. dipnot). Oysa bu bilgiyi İbn Sa'd ve İbn Hişâm çok daha erken siyer kaynaklarından göstermek mümkündür.⁷

Hadis kaynaklarının kullanıldığı bazı yerlerde ise dipnotlarda atıfta bulunulan yerler maalesef uyumamaktadır. Buna dair birkaç örnek verebiliriz:

Onlara kendisini tanıtip "Beni kavmine götüreceksin kimse yok mu? Rabbimin kelamını tebliğ etmeme Kureyş engel oluyor" şeklindeki rivayet için (Ebû Davud, "Sünnet" 20) şeklinde bir dipnot verilmiştir (1:189, 1. dipnot). Burada verilen kaynak da ya internet üzerinden, ya da başka kaynaklardan alınmış olmalıdır. Eserin kaynakçada gösterilen Muhammed 'Avvâme tahkikinde hadis 22. Bab başlığında yer almaktadır. Bu durum eserde verilen kaynağa bağlı kalınmadığını göstermektedir.

"Bu sayede dış pazarlara açılma imkânı bulan Mekkeli tüccarlar, kışın Yemen ve Habeşistan'a yazın ise Suriye ile Anadolu içlerine yaptıkları seferler sayesinde..." denilmiş ve (Buhârî, "İtk" 12) şeklinde bir dipnot düşülmüştür (1:164, 6. dipnot). Çalışmada Dâru İbn Keşîr baskısı kullanılmış, ancak belirtilen yerde bu bilgiyi veren bir hadis tespit edilememiştir.

7 Bkz. İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, I, 128-9; İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I: 133-134.

3.2.3. Siyer Kaynaklarının Yeterince Kullanılmaması

Eser, bir siyer çalışması olduğu için elbette en fazla klasik siyer eserlerinin kullanılması gerekmektedir. Bazı konular ele alınırken, İbn İshâk (ö. 151/768), İbn Hişâm, el-Vâkıdî (ö. 207/823), İbn Sa'd (ö. 230/845) gibi temel siyer ve meğâzî kaynaklarının ihmal edildiği görülebilmektedir.

Örneğin, ifk hadisesi vesilesiyle Hz. Aişe'den bahsedilirken "Rahatsızlığı uzayınca Allah Resûlü'nü rahatsız etmemek için iyileşene kadar ailesinin evinde kalmak istemişti." denilmiştir (1:305). Bu bilgi, dipnotta verilen kaynaklardan İbn Hişâm rivayetine uygun ise de, Abdurrazzâk'ın *el-Muşannef*'inde tam tersine Hz. Aişe, Mistah'ın annesinden ilk defa hakkında yayılan çirkin iftira haberini duymuş, konuyla ilgili ebeveyninden daha fazla detay öğrenmek amacıyla izin istemişti.⁸

Yine hendek kazılması teklifinin Selmân el-Fârisî'den gelmesine ve birçok klasik siyer kaynağında bu bilgi yer almasına rağmen, çalışmada bundan söz edilmemiştir (1:310).⁹

Hendek savaşından bahsederken "Hatta bir gün öylesine darda kalmışlardı ki, ikinci namazını kılacak vakit bulamamışlardı." denilmektedir (1:313). Oysa kılınamayan sadece ikinci değildir, muhtemelen başka günlerde birkaç vakit namazı kılınamamışlar ve gece hepsini birlikte kaza etmişlerdi.¹⁰

İlk vahiy sahnesinden bahsedilirken "Ansızın karşısında beliren vahiy meleği Cebrail'i gördüğünde..." denilmektedir (1:178). Oysa Allah Rasûlü, ilk defa karşısına çıkan bu varlığı tanımamış, korku ve heyecan içerisinde doğru evine koşmuştu.¹¹

Hz. Peygamber'in İsrâ' yolculuğu, Abdurrazzâk'ın *el-Muşannef*'indeki rivayete dayanılarak verilmiştir (1:214). Oysa en temel sîret kaynağı olan İbn Hişâm'ın aktarmış olduğu rivayet çok daha öğreticidir: Bu olağanüstü hadiseyi bir müşrikten işiten Hz. Ebu Bekir önce "İnnekum tekzîbüne 'aleyh!": "Siz yalan söylüyorsunuz!" diyerek inanmamış, sonra Hz. Peygamber ile yüzleştirilmiş, ardından ona orayı anlatmasını istemiş, ondan sonra da onu tasdik etmiştir.¹²

Uhud Gazvesi anlatılırken, savaş öncesi Hz. Peygamber'in gördüğü ve Medine'yi içeriden savunmaya yordduğu rüyasından hiç söz edilmemiştir (1:289-290).

Birinci cildin 194. sayfasında yer alan 2. paragrafta verilen (... Osman b. Affân ise amcası Hakem b. Ebü'l-Âs tarafından elleri ve ayakları bağlanmak suretiyle eziyet gördü vb.) bilgiler için ise herhangi bir kaynak gösterilmemiştir.

3.2.4. Modern Araştırmaların Yeterince Kullanılmaması

Her ne kadar Hz. Peygamber'in hayatını anlatan bu eserde öncelikle klasik kaynakların kullanılması gerekseyse de, yeri geldikçe ele alınan konularla ilgili modern araştırmaların da kullanılması gerekirdi. Zira son bir asırdır sîret alanında pek çok akademik çalışma yapılmış ve birçok konu enine boyuna metodik bir şekilde analiz edilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada söz konusu akademik çalışmaların yeterince kullanılmaması da bir eksikliktir. Ayrıca yararlanıldığı halde bu tür çalışmalara atıf yapılmaması, yanlış kaynağa atıf yapılması, kaynaktaki bilginin doğru anlaşılması gibi başka sorunlar da görülebilmektedir.

Çalışmada birkaç sayfada Medine Vesikası'ndan bahsedilmiştir (1:249-257). Ancak bu konuda oldukça başarılı ve de kapsamlı müstakil bir çalışma olan Hikmet Zeyveli'nin 2019 yılında Kuramer Yayınları arasında neşredilen 342 sayfalık *Medine Sahîfesi* adlı hacimli eserin görülmemesi ve yararlanılmaması önemli bir eksikliktir.

Hendek Gazvesi anlatılırken (1:310) yer verilen bir şiir çevirisi basit tasarruflarla tarafımca hazırlanan Hendek ile ilgili makalemde yer verilen şiirsel nitelikli çevirimden¹³ uyarlandığı halde bu makaleye atıf yapılmamıştır.

8 'Abdurrazzâk, *el-Muşannef*, 5:68-69 (no. 10491).

9 Konuya dair bkz. el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 2:445; İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, 2:224; İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, 2:66.

10 İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 7:378-379.

11 el-Buḥârî, *Bed'u'l-vaḥy*, 3 (no. 3).

12 İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, 1:399.

13 Bünyamin Erul, "Rivayetlerde Hendek ve Hendekteki Rivayetler," 37.

"Allahım, Sen olmasaydın, doğruyu bulamazdık,
Zekâtı da veremezdik, namazı da kılamazdık,
Şu hâlde üzerimize indiriver sekînet,
Sabitle ayaklarımızı, karşılaşırsak şayet.

Keza Hendek Gazvesi anlatılırken, “Hendek, içine düşenin çıkamayacağı derinlikte ve bir süvarinin karşıdan karşıya geçemeyeceği genişlikte planlanmıştı” denilmiştir. Bu bilginin referansı olarak da “Hamidullah, Hz. Peygamber’in Savaşları ve Savaş Meydanları, s. 114-119; Hamidullah, “Hendek Gazvesi”, 17/194” gösterilmiştir (1:310). Burada verilen bilgi de referans da sorunlu görülmektedir. Zira yukarıdaki iktibasın aksine Muhammed Hamidullah, hendeğin uzunluğuyla ilgili olarak şöyle demektedir:

Hz. Muhammed hendek kazılmasını planladı; kazılacak bölümleri işaretledi ve her on kişiye sabit bir en ve derinlikte kazılmak üzere kırk kubit (45-50 cm arası eski bir ölçü birimi) verdi. Ben buradan hendeğin orijinal uzunluğunu 3.5 mil (5.5 kilometre) olarak çıkardım...¹⁴

O, bir yerde “Belki de hendek, 9 m. eninde ve 4.5 m. derinliğindeydi.” Derken,¹⁵ İslam Ansiklopedisi, Hendek Gazvesi maddesinde ise bir yerde “hendeğin genişliği 9 m., derinliği ise 4,5 m. kadardı” demektedir. Dahası o başka bir yerde ise “Hendekler, düşman süvarilerini hücumdan caydıracak bir genişliğe sahipti ve gece gündüz Müslüman birlikler tarafından kontrol altında tutuluyordu.” diyerek daha temkinli bir ifade kullanmaktadır.¹⁶

Nitekim biz, *Haccı Anlamak* adlı mütevazı çalışmamızda “Bir süvarinin geçemeyeceği derinlik ve genişlikte kazılan”¹⁷ ifadesini kullanmıştık. Aynı şekilde hazırlanma aşamasında koordinatörlüğünü yürüttüğüm *Hadislerle İslam* adlı çalışmada da “Hendeğin eni ve derinliği ise yaklaşık iki buçuk metre idi. Böylelikle hendeğin bir atın geçemeyeceği genişlikte ve derinlikte olması amaçlanmış, uzunluğu ise şehrin düşmana açık cephesini kapatacak şekilde planlanmıştı.”¹⁸ denilerek daha makul ve temkinli bir yaklaşım sergilenmiştir.¹⁹ Dolayısıyla muhtemelen istifade edildiği anlaşılan bu çalışmalara da atıf yapılmamıştır.

Görüldüğü üzere verilen bilgi Hamidullah’a ait değildir. Muhtemelen bu bilgi, yukarıdaki kaynaklardan yararlanılarak verilmiş, ancak onlara değil de sehven Hamidullah’a atıfta bulunulmuştur.

4. İçerik Sorunu

Çalışmada, yöntem ve kaynak sorunları kadar içeriğe dair de önemli sorunlar göze çarpmaktadır. Söz gelimi çalışmanın mevcut içeriğiyle ne denli özgün olduğu; bazı ihtilafli konulara değinilmediği halde, bazı konulardaki ihtilaflardan birinin neden tercih edilmiş olduğu, ele alınan konularla ilgili bazı önemli eksiklikler, çalışmada görülen bazı tutarsızlıklar, maddi hatalar, çeviri ve atıf sorunları, dizgi ve tasarım sorunları gibi hususların olması bu çerçevede değerlendirilecektir.

4.1. Özgünlük Sorunu

Çalışmanın en önemli sorunlarından birisi de özgünlük sorunudur. Gerçekten 85 akademisyen tarafından emek verilerek ortaya konulan bu çalışmanın ne denli özgün olduğu; diğer bir ifade ile bu kolektif çalışmanın Hz. Peygamber’in hayatına dair ne gibi yeni katkılar sunduğu da tartışılmalıdır.

Hz. Peygamber’in hayatı ile ilgili kısmı 3. 4. ve 5. bölümlerden oluşmaktadır ve (1:150-401) arasındadır ve ortaya 251 sayfalık dar kapsamlı bir kitapçık çıkmıştır. Tam sayfalık görselleri çıkartırsak 200 sayfaya düşecek olan bu siyer kitabını bir asırdır yayınlanan diğer siyer kitaplarından farklı ve ayrıcalıklı kılan unsurların neler olduğu, bu çalışmanın, siyer yazıcılığına ne gibi açılımlar getirdiği de belirtilmelidir.

Çalışmanın Hz. Peygamber’in Şahsiyet ve Örnekliğine dair kaleme alınan 6. ve 7. bölümleri, *Hadislerle İslam* adlı eserde ele alınan konular ve temalarla büyük ölçüde örtüşmekte ve oradaki muhtevayı aşmadığı görülmektedir. Bu bölümlerdeki dipnotlara bakıldığında genellikle hadis kaynaklarının kullanıldığı da dikkat çekmektedir. Oysa aynı konular hiç olmazsa siyer, meğâzî ve tarih kaynaklarından hareketle yazılmış olsaydı çok daha farklı malzemelere ulaşılabilir, konular daha da zenginleşebilirdi.

4.2. İhtilafli Konular

Girişte “Eserde ihtilafli konulara girilmemiş, tartışmalı mevzulardan ve popülist tartışmalardan özenle kaçınılarak genel kabul görmüş yaklaşımlar benimsenmiştir” denilmiştir (1:69). Oysa çalışmada zaman zaman

14 Muhammed Hamîdullah, *Hz. Peygamber’in Savaşları*, 82-83; Muhammed Hamîdullah, “Hendek Gazvesi,” *DİA*, 17:194-195.

15 Hamîdullah, *Hz. Peygamber’in Savaşları*, 82-83.

16 Hamidullah, “Hendek Gazvesi,” *DİA*, 17:194-195.

17 Bünyamin Erul ve Ekrem Keleş, *Haccı Anlamak*, 95.

18 Komisyon, *Hadislerle İslam*, 7:78.

19 Ayrıca bkz. Bünyamin Erul, “Rivayetlerde Hendek ve Hendekteki Rivayetler,” 37.

bazı ihtilaflı konular, sanki yegane bilgiymiş gibi takdim edilebilmiştir. Sözelimi Hz. Peygamber'i zehirleyen kadının kısasla idam edildiği belirtilmiştir (1:334-335). Oysa bu konuda birbiriyle çelişkili oldukça farklı rivayetler ve bilgiler gelmektedir.²⁰ Rasulullah'ın onu affettiği,²¹ herhangi bir ceza vermediği,²² bu kadının sonradan Müslüman olduğu, Rasulullah'ın da onu serbest bıraktığı, ancak insanların, Hz. Peygamber'in onu öldürttüğünü söyledikleri ifade edilmiştir.²³ Ebū Lubeybe'den nakledilen rivayette Hz. Peygamber'in emriyle onun asılarak idam edildiği belirtilirken,²⁴ Ebū Sa'îd el-Ḥudrî'nin ifadesine göre ise kendi de dahil olmak üzere bazı sahabiler bu zehirli etten yemiş ve et hiç birine herhangi bir zarar vermemiştir.²⁵ Görüldüğü üzere, farklı sahabilerden, farklı kaynaklarda gelen rivayetlerdeki veriler hayli ihtilaflıdır. Yazarın neden bu birkaç rivayetten sadece idam edildiği rivayetini tercih ettiği anlaşılabilir değildir.

Çalışmada Hz. Peygamber'in miracının "ruh-beden bütünlüğü ile" gerçekleştiği belirtilmiştir (1:210). Oysa bu konuda da sahabeden itibaren miracın rüyada mı, uyanıkken mi, yoksa uyku ile uyanıklık arasında mı; keza ruh ile mi, beden ile mi yoksa ruh ve beden ile birlikte mi olduğu şeklinde ihtilaf edilmiştir. Burada da yazarın neden "ruh-beden bütünlüğü ile" gerçekleştiği görüşünü benimsediği de anlaşılabilir değildir.

4.3. Eksiklikler

Her çalışmada olduğu gibi bu eserde de dikkatimizi çeken bazı eksiklikler yer almaktadır. Burada işaret edeceğimiz hususlar ise bazen bilgi eksikliği, bazen anlatım yetersizliği, bazen isabetsiz kavram kullanımı, bazen de içerik ve üslupta görülen problemlerdir.

Siyer yazıcılığının tarihinden bahsedilirken, ülkemizdeki yüz yıllık akademik siyercilikten söz edilmemesi, bu alanda emek vermiş hocalardan kimsenin anılmaması önemli bir eksikliktir. Bu konuda sadece İzmirli İsmail Hakkı'dan (ö. 1946) söz edilmiş, sonraki bir asır boyunca İslam Tarihi hocalarının kaleme aldığı ilgili çalışmalardan hiç söz edilmemiştir (1:59-60). Oysa sadece DİB tarafından yayınlanmış birkaç kitaptan, en azından Hz. Peygamber'in hayatını savaşlarla doldurmayıp olduğu gibi yansıtan içeriğiyle hayli farklı olan ve başka dillere de çevrilmiş olan merhum İbrahim Sarıçam'ın *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (2002) adlı eserinden söz edilebilirdi.

Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile evliliği uzunca anlatılırken, Hz. Peygamber'in 25 yaşında olduğu bilgisi verilmiş, ancak eşinin kaç yaşında olduğu belirtilmemiştir (1:452). Başka bir yerde ise Hz. Hatice'nin "yaşça büyük" olduğuna işaret edilmiştir (1:168). Oysa Hz. Hatice'nin bu evlilikte 40 veya 28 yaşında olduğuna dair rivayetler vardır ve yazarların bu iki rakamdan birini tercih ederek vermeleri gerekirdi.

Hz. Peygamber'in Ramazan hayatından bahsederken "... geceleri ise mescitte bu aya has olan ve "teravih" olarak isimlendirilen namazı kılardı." denilmektedir (1:269-270). Ancak ilgili rivayet kaynak olarak gösterilen yerde²⁶ bulunmadığı gibi, kılınan bu namazın "Teravih" olarak isimlendirilmesi de çok daha sonradır, o dönemde bu namaza "kıyâmu'l-leyl" denilmektedir.

Hz. Peygamber'in beden yapısı anlatılırken şöyle denilmektedir: "Sırtında iki kürek kemiğinin arasında "nübüvvet mührü" olarak nitelenen güvercin yumurtası büyüklüğünde bir et beni mevcuttu." (1:413-414). Yazarın bu ifadesinden söz konusu et beninin kim tarafından ve ne zaman "nübüvvet mührü" olarak nitelendiği anlaşılabilir değildir. Böyle bir niteleme sahabe zamanında var mıydı? Sonradan mı ortaya çıktı? Bu konu herhangi bir değerlendirme yapılmadan geçilmiştir.

Çalışmada birkaç yerde çöl şartlarından bahsedilmektedir (1:430). Oysa özellikle Medine merkezli bir yaşam söz konusu olunca "çöl şartları" nitelemesi bağ ve bahçelerle, hurmalıklarla dolu olan Medine'deki gündelik hayatı doğru resmetmemektedir.

Eserde, Türkçede kulağa hoş gelmeyen bazı garip kullanımlara da rastlanmaktadır. "gusül banyosunda" (1:443), "Akabe vadisi" (1:217) gibi kullanımlar uygun değildir. Nitekim Akabe, adı üzere bir boğazdır.

20 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Serkan Çelikan, "Hz. Peygamber'in Yahudi Bir Kadın Tarafından Zehirlenmesi Hadisesi Hakkındaki Rivayetler ve Kur'an Dışı Vahiyle İlgisi," 401-421.

21 ed-Dârimî, "Mukaddime," 11.

22 Ebū Dâvūd, ed-Diyât, 6 (no. 4508).

23 Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi*, 2:28.

24 ed-Dârekutnî, *es-Sunen*, 4:131.

25 el-Ḥâkim, *el-Mustedrek*, 4:122.

26 Abdurrazzâk, *el-Muşannef*, 4:85.

Hız. Peygamber'in hayatında eşlerinin dünyevî taleplerine karşı önemli bir tavır olan "ilâ' ve tahyîr" olayı cılız bir atıfla geçirilmiştir. Üstelik orada "Ekonomik şartların daha iyi hale geldiği Medine yıllarında kendisinden farklı maddi isteklerde bulunan eşlerini hırpalamamış, sadece Allah'ı ve Resûlü'nü ya da dünyalık şeyleri tercih konusunda kendilerini serbest bırakmış..." ifadeleriyle mesele anlatılmıştır. Ayrıca Hız. Peygamber için "hırpalamamış" ifadesinin kullanılması da kulak tırmalamaktadır (1:467).

"Hız. Hatice'nin vefatıyla birlikte iki küçük kızı Ümmü Külsüm ve Fatıma'yla yalnız kalan Peygamberimiz, çocuklarını şefkatle kucaklayacaktı." (1:454). Bu hususta Hız. Peygamber'in oğullarından ve diğer kızlarından söz edilmemesi, Hız. Sevde'nin çocuklarının kaç tane ve nerede oldukları gibi konulara dair herhangi bir bilgi verilmemesi de bir eksikliklerdir.

Yine Hız. Peygamber'in hanımlarından bahsedilirken, vefatı sonrasında eşleriyle evlenme yasağından söz edilmediği gibi, Hız. Peygamber sonrası onların durumları hakkında da bilgi verilmemiştir (1:461).

Hız. Hatice ve Hız. Aîşe isimlerinin yer aldığı hat levhaları, Hız. Peygamber'in nezaketi ve zarafetinden bahsedilen sayfalarda değil (1:544), onlardan söz edilen sayfalara konulmalıydı. Nitekim Hız. Hatice'den bahseden yerde (1:167) zaten bir hat konulmuştur. Dolayısıyla ikincisi zait ve gereksizdir.

4.4. Tutarsızlıklar

Çalışmada çeşitli konular ele alınırken bazı tutarsızlıklara ve çelişiklere de rastlanmaktadır. Çok yazarlı bir çalışma olması hasebiyle bu durum kısmen mazur görülebilirse de, son okumada en azından koordinatör tarafından bu tür tutarsızlıklar giderilebilirdi. Bu hususta da birkaç örnek verebiliriz.

Çalışmanın bir yerinde Ahzab savaşına katılanların sayısı 10.000 olarak verilirken (1:309), başka bir yerinde "yaklaşık 12.000 kişi" denilmektedir (1:315) ve hangisinin daha isabetli olduğu anlaşılmamaktadır.

Veda hutbesinde Hız. Peygamber'in bıraktığı kaynak miras hakkında çelişkili bilgiler verildiği görülmektedir. Mesela Veda hutbesi çevirisinde: "Size öyle bir şey bıraktım ki, ona sınıksız sarılırsanız asla dalaletle düşmezsiniz. O da, Allah Teâlâ'nın Kitabıdır" denilmiştir (1:384). Başka bir yerde verilen Veda Hutbesi'nin sülûs hat tablosunda da metin "Kitâbullah" (Allah'ın Kitabı) şeklindedir (1:391). Çalışmada yer alan Muhakkak-Reyhanî tarzı yazılmış hat tablosunda ise bu ifade 3 farklı metin garip bir şekilde peş peşe yazılarak (?) şu sıralamayla verilmiştir: "Allah'ın Kitabını ve Neslimi, Ehl-i Beytimi" "Allah'ın Kitabını ve Peygamberinin sünnetini" "Allah'ın Kitabını" (1:388). Öte taraftan hemen ardından gelen Veda Hutbesi'nin çevirisinde ise "Allah'ın Kitabı ve Peygamberinin sünneti" şeklinde verilmiştir (1:389).

Hız. Peygamber'in 3 farklı kaynağı miras bıraktığını ifade eden bu rivayetler, aslında Şif-Sünnî mezhep ihtilafının rivayetlere yansımalarından başka bir şey değildir. Burada yapılması gereken şey, bu konuda yapılan akademik çalışmalardan da yararlanarak Hız. Peygamber'in ümmetine bıraktığı kaynak mirasın ne olduğunu tespit ederek ihtilafsız bir şekilde verilmesidir ki kanaatimize göre bu "Allah'ın Kitabı"dır.²⁷

4.5. Maddi Hatalar

Çok yazarlı böylesi bir eserde, bir takım maddi hataların olması da kaçınılmazdır. Ancak bu tür maddi hatalar, yine basım öncesi son okuma esnasında yazarların dışındaki bazı ilim adamlarının dikkatleri sayesinde en aza indirgenebilirdi.

Konulu Siyer kitabında en şaşırtıcı maddi hata, siyer ve meğâzî kavramlarının bile yanlış kullanılmasıdır (1:44). Belirtilen sayfada "siyer" (çoğulu sîret) denilmiştir. Oysa doğrusu tam tersidir yani "sîret" kelimesinin çoğulu "siyer"dir.²⁸ Aynı sayfada "gazve" kelimesinin çoğulu "meğâzî" denilmiştir ki bu da yanlıştır. Zira "meğâzî", "mağzâ" kelimesinin çoğuludur.²⁹ "Gazve" kelimesinin çoğulu ise "gazevât"tır.³⁰

"Siyer Yazıcılığının Gelişimi" başlığı altında ilk siyer tedvin çalışmalarından söz edilirken 'Urve b. Zubeyr'den sonra Ebân b. 'Oşmân (ö. 105/723) ismi verilmektedir (1:50). Oysa "Ebân'ın siyere dair bir eserinden söz etmek

27 Bünyamin Erul, "Hız. Peygamber'in Bize Bıraktığı Miras "Kitab ve Sünnet" Bırakıldığını İfade Eden Rivayetlerin Tedkiki."; Bünyamin Erul, "Sakaleyn Hadisi Üzerine Bir Kritik, "Kitab ve Ehl-i Beyt" Bırakıldığını İfade Eden Rivayetlerin Tedkiki."

28 DİA maddesinde "Sözlükte "hal, durum, davranış, idare, yol, hareket, yürüme" gibi anlamlara gelen siyer sîret kelimesinin çoğuludur." denilmektedir. Bkz. Ahmet Yaman, "Siyer," DİA, 37:316.

29 DİA maddesinde "Savaş yeri, savaş ve savaş hikâyeleri" anlamındaki mağzât kelimesinin çoğulu olan meğâzî ..." denilmektedir. Bkz. Mustafa Fayda, "Siyer ve Megâzî," DİA, 37:324.

30 Bkz. Hüseyin Algül, "Gazve," DİA, 13:488.

zordur. Ebân'ın siyere dair en fazla bir iki haberi vardır ve bu haberlere bakarak da Horovitz'in iddia ettiği gibi, onu, meğâzî bilgisi ile meşhur olan veya ilk tedvinde bulunan olarak kabul etmek mümkün değildir."³¹

Eserin birkaç yerinde verilen bilgilerde “Şam” yanlışlığı yapılmıştır (1:152, 164, 165, 166, 167). Bilindiği gibi erken dönem kaynaklarımızda “Şam” denildiğinde genellikle “Bilâdu’ş-Şâm” (Şam Diyarı/Bölgesi) kastedilmektedir. “Bilâdu’ş-Şâm” ise bugünkü Filistin, Ürdün, Lübnan ve Suriye’yi içine alan geniş bir coğrafyayı ifade etmektedir. Söz konusu eserler ve rivayetler dilimize çevrilirken “Şam” adı aynen korununca, okuyucularımız onu Dımaşk olarak algılamaktadır. Bu yanlış algı, birçok bilginin yanlış öğrenilmesine neden olmaktadır. Maalesef bu yaygın yanlışlığı bu çalışmada da görmekteyiz. Bu eserde olduğu gibi Türkçe eserlerde sadece “Şam” kullanılması ister istemez belli bir coğrafi yanlışlığa sebep olmaktadır. Diğer bir ifade ile zamansal değil, mekansal bir anakronizme düşülmektedir. Oysa yukarıda atıf yapılan bu rivayetlerde Şam ile kastedilen Dımaşk değildir.³² Söz gelimi birinci cildin 271. sayfasında zikredilen Şam, Dımaşk değildir ve burada Şam yerine Gazze denilmesi daha doğru olacaktır.

Çalışmada bazı eserlerin isimlerinin hatalı kaydedildiği görülmektedir. Örneğin bir yerde İbn Sa’d’ın eseri, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ* şeklinde verilmiştir (1:53). Her ne kadar galat-ı meşhur böyle ise de akademik bir eserde bu kaynağın doğru ismi *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr* olarak verilmelidir. Büyük anlamına gelen “kebîr”, kitabın sıfatıdır ve müzekker olmalıdır.

Çalışmada bazı eksik ve hatalı kullanımların farklı yerlerde düzeltildiği görülmektedir. Ancak iki farklı kullanımın da eserde yer alması çelişki ortaya çıkarmaktadır. Örneğin şemail bir yerde “Allah Resulü’nün vücut özelliklerine yoğunlaşan ...” şeklinde nitelenmiştir (1:44). Başka bir yerde ise “Allah Resulü’nün fizikî ve ahlâkî özelliklerini anlatan ...” olarak nitelenmiştir (1:54) ki bu daha doğrudur. Ayrıca birinci cilt 44. sayfadaki son paragrafın ilk cümlesi ifade bakımından bozuktur.

Çalışmanın 6. ve 7. bölümlerinde konular işlenirken bazı hususların tekrarlanması da burada zikredilebilir. Sözelimi, eşyalar anlatılırken, giysiler tekrarlanabilmektedir (1:431). Aynı şekilde Tebuk Gazvesi anlatıldıktan sonra (1:369) Dırâr Mescidi konusu ele alınırken tekrarlara düşülmüştür. Bu bölümler muhtemelen farklı yazarlar tarafından yazılmış ve bu durum editörün gözünden de kaçmış olmalıdır.

4.6. Çeviri Sorunları

Çalışmada dikkat çeken sorunlardan biri de, bazı rivayetlerin veya ifadelerin çevirilerinde görülmektedir. Buna dair de birkaç örnek verebiliriz:

1:179: “Bu, Allah’ın Musa’ya indirdiğidir” şeklindeki çeviri eksiktir. Doğrusu: “Bu, Allah’ın Musa’ya indirdiği Nâmûs’tur” şeklinde olmalıydı. Dipnotta zaten “Nâmûs” hakkında bilgi verilmiştir.

1:384: “Devlet idarecilerine nasihat etmek” şeklindeki çeviri eksik ve hatalıdır. Hadiste geçen وَمَنَاصِحَةُ أَهْلِ الْأَمْرِ ifadesinin “yöneticilere karşı samimi davranmak” şeklinde çevrilmesi daha uygundur.

1:408: Son satırda Hz. Peygamber’in isimlerinden söz edilirken onun “Barış Peygamberi” olduğu ifade edilmiştir. Oysa burada “Barış Peygamberi” diye çevrilen niteleme “Nebiyu'l-melhame” ifadesidir. *Melhame* ise düşmanla yapılan savaşlarda yaralanan askerlerin etlerinin her tarafa saçılmasını ifade eder ve onunla düşmanlarla yapılan büyük savaşlar kastedilir. Dolayısıyla bu nitelemeye öncelikle “Savaş Peygamberi” denilmesi gerekirdi. Ancak büyük dil alimi İbn Manzûr’un (ö. 1311/711) verdiği bilgilere göre “Melhame” tabiri, hem “savaş”, hem de “sulh ve uzlaştırma” anlamına gelmektedir.³³ Şu halde hadiste geçen bu ifade, öncelikle “Savaş Peygamberi” şeklinde çevrilip, “Barış Peygamberi” ifadesi belli bir izahtan sonra farklı bir yorum olarak aktarılabilir.

4.7. Atıf Sorunları

Çalışmanın Giriş kısmında “Geniş bir kaynak ve araştırmadan beslenerek kaleme alınan bu çalışmada, dipnotların gösterimi konusunda oldukça hassas davranılmıştır.” denilmektedir (1:70) ve olması gereken de budur. Ancak bazı dipnotları incelediğimizde yukarıda söylenenin aksine bir durum söz konusudur ve çalışmada yer yer gereksiz ve de anlamsız atıflar yer almaktadır.

Hz. Peygamber’in hayatını anlatan bir çalışmada öncelikle en erken kaynaklara atıfta bulunulmalıdır. Fakat bazı önemli yorum, değerlendirme, itiraz veya eleştiri gibi kayda değer bilgiler için elbette yeni çalışmalara da atıf yapılması normaldir. Gelin görün ki, yeni bir bilgi sunulmadığı ve hiç de gerekli olmadığı halde yerli

31 Bkz. Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 160-168.

32 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Bünyamin Erul, “Kitaplarımızdaki Şam-Dımaşk Karmaşası Üzerine.”

33 Bkz. Komisyon, *Hadislerle İslam*, 6:237.

yersiz projenin editörü olan Eyüp Baş'ın *Son Peygamber Hz. Muhammed* isimli eserine 1. ciltte tam 26 defa atıf yapılmıştır. (1:39/8, 46/1, 47/1, 3, 6, 48/2, 49/1, 162/4, 165/1, 4, 166/1, 169/1, 2, 178/2, 179/1, 201/4, 243/1, 263/2, 264/3, 265/2, 266/1, 273/3, 271/1, 280/3, 282/1, 316/4). Mesela bu atıflardan birkaçını verebiliriz:

Öyle ki Mekkeliler ticari seferlere katılmadıkları zamanlarda da para ve değerli mallarını ona emanet ederlerdi (1:166/1)³⁴

Peygamberimiz bir müddet sonra düzenlediği bazı askerî birlikleri bizzat kendisi komuta etmeye başladı. (1:266/1)³⁵

Liderlik planı suya düşen... (1:280/3)³⁶

Evlilik sonrasında ticari faaliyetleriyle iktisadi imkanları genişleyen Peygamber Efendimiz ...” (1:169/1)³⁷

Görüldüğü üzere burada verilen bilgiler için siyer veya meğazi kaynaklarına atıfta bulunulabilirdi. Zira bu bilgiler, atıflarda adı geçen yazarın kişisel yorumu veya değerlendirmesi değildir. Dolayısıyla bu tür atıflara hiç gerek yoktur.

*Diyanet İslam Ansiklopedisi'*ndeki maddelere yapılan atıflarda belirsizlik söz konusudur. Atıfların veriliş şekliinden çoğu okuyucu bunun bir *DİA* maddesi olduğunu bilemeyecek ve üstelik kaynakçaya baktığında da bulamayacaktır. Mesela bir yerde “Öztürk, “Necâşî Ashame”, 32/476” denilmiştir (1:196). Buradaki Öztürk kimdir? Kullanılan kaynak nedir? Kaynakçada da Öztürk ismiyle böyle bir esere de rastlanmamaktadır. “Kallek, “Müellefe-i Kulûb”, 31/473-475” (1:355), Erul, “Vedâ Haccı”, 42/590 (1:387) vb. atıflar da böyledir ve kaynakçada karşılıkları bulunmamaktadır.

5. Dizgi ve Tasarım Sorunu

Çalışmanın dizgi ve tasarımında da bazı sorunlar görülmektedir. Bazı sayfalarda çift kolona geçilmesi, eser boyunca fazlaca hat, fotoğraf, harita vb. görsel kullanılması dizgiyi de olumsuz etkilemiştir. Bu durum, bırakın konunun bölünmesini, cümlelerin bile bölünmesine yol açmıştır. Buna birkaç örnek verecek olursak:

- Sayfa 181'de cümle kesilmiş, 182'de tablo girmiş, 183'ten devam edilmiştir.
- Sayfa 169'da cümle kesilmiş, 170'te minyatür girmiş, 171'den devam edilmiştir.
- Sayfa 186'da cümle kesilmiş, 187'de hat girmiş, 188'den devam edilmiştir.
- Sayfa 217'de cümle kesilmiş, 218'de tablo girmiş, 219'dan devam edilmiştir.

Oysa bazı hat tabloları, en azından cümleler bölünmeksizin ve dizgi ve tasarımda konu sonlarındaki boş kalan kısımlara da konulabilirdi.

Ayrıca eserde italik yazıma dair de birtakım hatalar mevcuttur. Örneğin çalışmanın 1. Cilt 408. sayfada yer alan 2. paragrafının italik olmaması gerekirdi.

Sonuç

Girişte de ifade edildiği üzere modern dönemde ortaya çıkan tartışmalar, daha tutarlı ve makul siyer çalışmalarının yapılmasını beraberinde getirmiştir. Nitekim bu doğrultuda Hz. Peygamber'in hayatına dair gerek ülkemizde ve gerekse İslam dünyasında birçok çalışma yayınlanmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tam da bu amaçla ülkemizdeki akademisyenlerden yararlanarak böyle bir siyer çalışmasını neşretmesi gayet yerindedir. Neticede birkaç yıllık bir çaba sonunda halkımıza yeni bir çalışma kazandırılmıştır.

Birçok akademisyenin iştirak ettiği ve belli bir amaç ve iddia ile ortaya konulan çalışmanın, hem hedefine hem de içeriğine uygun yeterli bir yöntem verilmemesi önemli bir eksiklik. Zira kaynakları kullanmada, konuları tahlilde, rivayetleri tercihte benimsenecek bu yöntem, bir taraftan okuyucuyu kitaba hazırlayacak, bir taraftan da bu çalışmadaki yenilik yahut farklılıkların ne olduğunu beyan edecektir. Çalışmanın Siyer yazıcılığıyla

34 Krş. Eyüp Baş, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, 18.

35 Krş. Eyüp Baş, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, 87.

36 Krş. Eyüp Baş, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, 85.

37 Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1:71; Eyüp Baş, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, 24.

İlgili akademik mülahazaları oldukça önemli olmakla birlikte ortalama okuyucu için sıkıcı olabileceği dikkate alınarak daha kısa bir özet şeklinde verilmesi uygun olacaktır. Aynı şekilde çalışmadaki ilk iki bölüm, önemli konuları ele almış olmakla birlikte, hayli uzun tutulmuştur (1:73-149). Hz. Peygamber'in hayatının arka planını anlatarak okuyucuyu hazırlamayı amaçlayan bu kısımların daha muhtasar ve müfit olması yerinde olacaktır.

Bu yazıda ifade ettiğimiz değerlendirmeler ve süreç içerisinde gelecek kritikler dikkate alınarak çalışmanın revize edilmesi yerinde olacaktır. Sonrasında ise siyer kısmının tek cilt halinde daha az görselle basılması, geniş kitlelerin eserden yararlanmasını kolaylaştıracaktır. Yine çalışmada makale yazarlarının isimlerinin verilmemesi de önemli bir eksiklik. Dolayısıyla her yazının başında veya sonunda yazarının isminin verilmesi yerinde olacaktır.

Yukarıdaki mülahazalardan sonra böyle bir eseri kaleme alan bütün meslektaşlarımızı ve bu eseri kamuoyunun istifadesine sunan Diyanet İşleri Başkanlığı'nı tebrik ediyor, daha başarılı yeni projelerin devamını diliyorum.

Kaynakça

- 'Abdurrezzâk, Ebû Bekr 'Abdurrezzâk b. Hemmâm eş-Şan'ânî. *el-Muşannef*. Kahire: Dâru't-Te'sîl, 2015.
- Algül, Hüseyin. "Gazve." *DİA*. 13:488.
- Baş, Eyüp. *Son Peygamber Hz. Muhammed (Siyer-i Nebî)*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2020.
- Çelikan, Serkan. "Hz. Peygamber'in Yahudi Bir Kadın Tarafından Zehirlenmesi Hadisesi Hakkındaki Rivayetler ve Kur'ân Dışı Vahiyle İlgisi." *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8:2 (2020): 401-421.
- Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eş'aş es-Sicistânî. *Sunenu Ebî Dâvûd*. Beyrut: Mektebetu'l- 'Aşriyye, tsz.
- ed-Dârekuṭnî, Ebû'l-Ḥasen 'Alî b. 'Ömer el-Bağdâdî. *Sunenu'd-Dârekuṭnî*. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 2004.
- el-Buḥârî, Muḥammed b. İsmâ'îl. *Şaḥîḥu'l-Buḥârî*. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, 2010.
- el-Ḥâkim en-Nisâbü'rî, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. 'Abdillâh b. Muḥammed.. *el-Mustedrek 'ale's-Şaḥîḥayn*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1990.
- Erul, Bünyamin. "Rivayetlerde Hendek ve Hendekteki Rivayetler." *Siyer Araştırmaları Dergisi* 37:9 (2021): 13-68.
- Erul, Bünyamin. "Hz. Peygamber'in Risalet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım." *Diyanet İlmî Dergi* (Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) -Özel Sayı-) (2003): 33-66.
- Erul, Bünyamin. "Hz. Peygamber'in Bize Bıraktığı Miras "Kitab ve Sünnet" Bırakıldığını İfade Eden Rivayetlerin Tedkiki." *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7:1 (2007): 9-33.
- Erul, Bünyamin. "Sakaleyn Hadisi Üzerine Bir Kritik, "Kitab ve Ehl-i Beyt" Bırakıldığını İfade Eden Rivayetlerin Tedkiki." *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu'na Armağan*, içinde, 279-319. İzmir, 2016.
- Erul, Bünyamin. "Kitaplarımızdaki Şam-Dımaşk Karmaşası Üzerine." *Din ve Coğrafya Sempozyumu II "4./10. Asır Sonrası İslam Coğrafyacılığının Tarihsel Gelişimi" Bildiri Kitabı*, içinde, 41-53. Çorum: Hitit Üniversitesi Yayınları, 2024.
- Fayda, Mustafa. "Siyer ve Megâzî." *DİA*. 37:324.
- Gökçe, Ferhat vd. (ed.). *Cumhuriyet'in 100. Yılında Türkiye Hadisçiliği*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2025.
- Hamîdullah, Muhammed. *Hız. Peygamber'in Savaşları*. Çev. Nazire Erinç Yurter, İstanbul: Beyan Yayınları, 2015.
- Hamîdullah, Muhammed. "Hendek Gazvesi." *DİA*. 17:194-195.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr 'Abdullâh b. Muḥammed. *el-Muşannef*. Beyrut: yy, 1989.
- İbn Hişâm, Ebû Muḥammed 'Abdumelik. *es-Siretu'n-Nebeviyye*. Kahire: yy, 1955.
- İbn Sa'd, Muḥammed. *Kitâbu't-Ṭabakâti'l-Kebîr*. Beyrut: yy, 1985.
- Komisyon, *Hadislerle İslam*. Ankara: DİB Yayınları, 2014.
- Ma'mer b. Râşid, Ebû 'Urve. *el-Câmi'*. Nşr. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî. 2 cilt. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1403/1982.
- Öz, Şaban. *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları, 1990.
- el-Vâkıdî, Muḥammed b. 'Ömer b. Vâkıdî. *Kitâbu'l-Megâzî*. Tah. Marsden Jones. Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub, 1966.
- Yaman, Ahmet. "Siyer." *DİA*. 37:316.

